

Лекція 14. Структура та основні кримінологічні ознаки особи злочинця

**План**

1. Основні елементи структури людської особи.
2. Кримінологічна структура особи злочинця.
3. Морально-психологічні ознаки особи злочинця.

**Література:**

1. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник кримінологічної асоціації України. 2020. № 1(22). С. 152-159.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.

**1. Основні елементи структури людської особи**

З метою дослідження та визначення кола обставин, які характеризують особу злочинця, а також роль цих обставин у вчиненні злочину і їх вплив на суспільну небезпечність злочинця, необхідно знати структуру особи злочинця.

Поняття «*структура*» може і повинно застосовуватися до особи в його буквальному значенні – як єдність елементів, їх взаємозв'язків і цілого.

Відповідно, ні окремі індивідуальні риси особи, що входять як елементи в її функціональну структуру, ні особа в цілому не залишаються незмінними протягом всього життя людини. Зміни особи можуть бути пов'язані не тільки з її розвитком в результаті вікового дозрівання і формування, а й з соціальним розпадом, з віковою деградацією і з патологічними змінами.

Основними елементами структури людської особи дослідники вважають її окремі властивості (риса). *Структуру особи він поділяє на чотири підструктури:* 1) Виключно соціально обумовлені властивості особи (спрямованість, моральні якості, ставлення до оточуючих). 2) Індивідуально-набутий досвід (знання, навички, вміння, звички, рівень особистої культури). 3) Індивідуальні особливості окремих психічних процесів (форм відображення). 4) Біологічно відображені властивості особи (темперамент, інстинкти, органічні патологічні зміни, властивості).

*Структура особи поступово складається в процесі її соціального розвитку і відповідно є продуктом цього розвитку, ефектом всього життєвого шляху людини. Як і будь-яка структура, індивідуальна структура є цілісне утворення і певна організація властивостей.*

Аналіз статусу, соціальних функцій і ролей, цілей діяльності і ціннісних орієнтацій особи дозволяє вивчити як залежність її від конкретних соціальних структур, так і активність особи в процесі функціонування різних утворень.

*Статус і соціальні функції – ролі, мотивація поведінки і ціннісні орієнтації, структура і динаміка взаємовідносин – все це **характеристики особи, що визначають її світогляд, життєву позицію, соціальну поведінку, основні тенденції розвитку.** Сукупність таких властивостей і становить **характер** як систему властивостей особи, її суб'єктивних відносин до суспільства, інших людей, діяльності, а також постійно реалізовується в соціальній поведінці, закріплених в способі життя індивіда.*

## **2. Кримінологічна структура особи злочинця**

На думку **О. Ю. Шостко**, кримінологічна структура особи злочинця охоплює низку специфічних ознак, властивостей. Найчастіше виокремлюють такі складові кримінологічної структури: *соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-рольові, кримінально-правові ознаки.*

Відповідно ця структура будується шляхом узагальнення офіційних статистичних даних, які характеризують засуджених осіб, а також на підставі вибіркового кримінологічного дослідження. Особа, яка вчинила злочин, як людина, являє собою цілісне утворення, що володіє певною структурою, тобто складається з взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою елементів.

***Вивчити особу** – означає наблизитися до розуміння рушійних сил її поведінки, так як зміна співвідношення між різними елементами структури особи рівносильна кардинальним змінам в її становленні. Важливо розуміти, що взаємовідносини між людьми часто важливіше, ніж людина – їх продукт.*

Отже, пізнання особи злочинця можливе тільки з урахуванням аналізу суспільних відносин, в які особа реально включена, оскільки саме ці відносини

багато в чому формують і визначають окремі елементи структури особи і зв'язку між цими елементами.

При характеристиці особи злочинця найчастіше виділяють такі **основні ознаки**: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціально-рольові; 4) морально-психологічні. Вказані групи ознак у своїй сукупності становлять **структуру особи злочинця**.

**Соціально-демографічні ознаки** включають в себе стать, вік, освіту, місце народження, проживання, громадянство тощо. Вони притаманні кожній особі, але у статистичній сукупності осіб, які вчинили злочини, ці ознаки дають інформацію, без якої неможлива кримінологічна характеристика особи.

**Стать**. Злочинність завжди була і залишається переважно чоловічим явищем. Це обумовлено сформованим в суспільстві статевим розподілом соціальних ролей і загальною підвищеною активністю чоловічого населення. Питома вага жінок серед різних категорій злочинців неоднакова. Серед осіб, які вчинили насильницькі злочини, частка жінок нижче середньостатистичної, а серед осіб, які вчинили злочини в сфері торгівлі і обслуговування населення, частка жінок значно перевищує питому вагу чоловіків.

**Вік**. Найбільшою кримінальною активністю відрізняються особи у віці 18–30 років. Питома вага осіб цієї вікової групи серед усіх осіб, які вчинили злочини, стабільно висока і становить понад 40 %. Питома вага неповнолітніх серед осіб, які вчиняють вбивства (з замахом), не перевищує 3,5 %, серед осіб, які вчинили крадіжки, – 11,3 %.

**Рівень освіти**. Освітній рівень у середньостатистичного злочинця нижче, ніж у законослухняного громадянина. Особливо низьким є рівень освіти в осіб, які вчиняють корисливі та корисливо-насильницькі злочини, і досить на високому – у осіб, які вчиняють службові злочини, кіберзлочини.

**Сімейний стан**. Сім'я як соціальний фактор і один з найважливіших соціальних інститутів є вагомим засобом антикриміногенного характеру. У зв'язку з цим не дивно, що серед осіб, які вчинили злочини, значно більше, ніж серед законослухняних громадян, осіб, які не перебувають у шлюбі.

*Рід занять.* Значну питому вагу серед усіх осіб, які вчинили злочини, складають працівники робітничих професій – 18 %, питома вага державних службовців становить 4 %, працівників сільського господарства – 0,4 %, учнів та студентів – 6,5 %, підприємців – 3,2 %, безробітних – 25 %. Серед осіб, які вчинили злочини, особи без постійного джерела доходу складають 64 %.

*Місце проживання.* Підвищену кримінальну активність мають особи без постійного місця проживання. На кримінальну активність населення впливає також наявність житла. Різне за якістю житло створює і різний рівень соціальної напруги, різну частоту конфліктних ситуацій між людьми.

*Кримінально-правові ознаки* – це дані про склад вчиненого злочину, про спрямованість злочинної поведінки, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), інтенсивність кримінальних проявів, наявність судимості тощо. Дослідники почали виділяти нові риси особи злочинця, що вказують на його приналежність до злочинних угруповань, злодіїв в законі, лідерів і активних учасників злочинних організацій, та до числа професійних злочинців та ін.

*Соціально-рольові ознаки особи злочинця* розкривають функції індивіда, обумовлені його становищем у системі суспільних відносин, належність до певної соціальної групи, взаємодію з іншими людьми та організаціями в різних сферах суспільного життя. Ці відомості характеризують і визначають місце і значимість особи у суспільстві, яким соціальним ролям вона надає перевагу, а які ігнорує, розкривають її соціальну чи антисоціальну орієнтацію.

### **3. Морально-психологічні ознаки особи злочинця**

*Морально-психологічні ознаки особи злочинця* визначають ставлення злочинця до суспільства в цілому, прийнятих в ньому соціальних цінностей та нормативно визначених форм поведінки. Моральні властивості особи включають її світогляд, духовність, погляди, переконання, установки, ціннісні орієнтації. Злочинці відрізняються негативним ставленням до виконання своїх суспільних обов'язків, додержання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення своїх потреб, ігноруванням суспільних інтересів.

*Психологічні ознаки особи злочинця* включають особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Інтелектуальні властивості: рівень розумового розвитку, обсяг накопичених знань, життєвий досвід, широту поглядів, зміст і різноманітність інтересів тощо. До *емоційних властивостей особи злочинця* відносять психічну рівновагу і рухливість нервових процесів (вид темпераменту); ступінь емоційного збудження; силу і темп реагування на різного роду зовнішні подразники, ситуації тощо. Особам, які вчинили насильницькі злочини, притаманні нестриманість, необдуманість власних вчинків, агресивність, конфліктність, різка зміна позиції у відносинах з іншими людьми. *Вольові властивості особи* полягають у вмінні свідомо регулювати свою поведінку, здатності приймати і виконувати правильні рішення, досягати поставлених цілей. Певна частина злочинців володіє сильними вольовими якостями, але вони спрямовані на задоволення антисуспільних потреб та інтересів.

Додатково виділяють *фізіобіологічні ознаки*, що пов'язані з фізичною конституцією людини: спадковість (не обов'язково тільки генетична), стать, вік, функції внутрішніх органів, особливості нейродинамічних процесів, нарешті, стан здоров'я та хвороби. Вивчення фізіобіологічних особливостей обумовлено Науковці виявили залежність між захворюваннями центральної нервової системи, отриманими травмами голови, алкоголізмом і наркоманією та злочинною поведінкою людини.

Отже, комплексне кримінологічне дослідження особи злочинця не повинно обмежуватися встановленням окремих одиничних ознак, які доволі часто поверхово характеризують особу, а має проводитись з необхідною скрупульозністю і глибиною у їх у взаємозв'язку і взаємодії, що постає гарантією повноцінного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних корекційних заходів для запобігання вчиненню нею нових злочинів.